

ВЗАЄМОДІЯ ЛІНГВАЛЬНИХ І ПОЗАЛІНГВАЛЬНИХ ХАРАКТЕРИСТИК В ОФОРМЛЕННІ ЕМОЦІЙНОГО МОВЛЕННЯ

РОЛЬ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО ЧИННИКА ТА ЕКСТРАЛІНГВІСТИЧНОЇ ДОМІНАНТИ В СЛОВОТВОРІ (НА МАТЕРІАЛІ МОВНОГО СУБСТАНДАРТУ)

Гонта І.А.

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ihonta@ukr.net*

The article deals with the role of psychological emotional component, which emerges on the basis of the extralinguistic dominant feature. Catching attention of a person, an extralinguistic dominant feature engenders a number of emotions, which results in the formation of new language units. Such language units are typical of the non-standard language and have a potential for further word formation by means of metaphors, compounding, affixation, etc.

Key words: *psychological emotional component, extralinguistic dominant, compound, element of rhyming.*

Розуміння мотивації утворення лексичних та фразеологічних одиниць будь-якої мови вимагає комплексного підходу, включаючи вивчення і лінгвістичних, і нелінгвістичних чинників, що сприяють їхньому утворенню та розвитку. Такий комплексний підхід необхідний у вивченні мовного субстандарту, який містить сленг, жаргон, аргі, табуйовану лексику, або загальноживаний і спеціальний сленг (за Уентвортом і Флекснером) [10, с. VIII]. В утворенні таких мовних одиниць надзвичайно суттєву роль відіграє психоемоційний компонент мовлення та словотвору, оскільки характерною рисою мовного субстандарту є превалююча роль конотату над денотатом.

Проблема породження та продукування мовних одиниць під кутом зору залучення емоційно-психологічного стану є предметом та об'єктом дослідження психолінгвістики. Згідно з традиційним психолінгвістичним трактуванням, породження мовлення є складним інтенційно, інтерактивно й ситуаційно зумовленим психічним процесом формування висловлення, повідомлення на підставі мовної здатності людини, її мовної, комунікативної й культурної компетенцій [7, с. 206].

Як правило, більшість одиниць мовного субстандарту мають аналоги в стилістично нейтральному мовленні, які, на противагу сленгізмам, є давно

зафіксованими у словниках і мають тривалу історію. Функціями субстандартної лексики є емоційний вплив на співрозмовника, бажання «пожвавити» мовлення, зробити його колоритним, неформальним. Функцією субстандартного словотвору може також бути шифрування з метою розповсюдження інформації лише для певного кола комунікантів, бажання виділитись серед певної спільноти іронією, сарказмом, просто дотепністю та почуттям гумору. Крім того, мовний субстандарт є засобом збереження і відображення національно-культурних елементів та рис народів [4, с. 45-47]. Саме емоційний компонент є провідним психолінгвістичним чинником, що виконує цю роль. Орудуючи субстандартними мовними одиницями з певним емоційним зарядом, можна як розвеселити комунікантів, так і образити їх, напружити або розрядити комунікативну ситуацію, справити різне, іноді полярне враження на комунікантів і т.ін.

Емоційний компонент у словотворі невід’ємно пов’язаний з поняттям екстралінгвістичної домінанти – позамовного чинника, який утім є найяскравішим фактором у певній екстралінгвістичній ситуації завдяки різним чинникам зовнішнього, психологічного, історичного, соціального характеру [5, с. 3]. Екстралінгвістичні домінанти вербалізуються в мовному субстандарті, як правило, завдяки метафорі й метонімії. Так, в умовах відповідного дискурсу нескладно зрозуміти значення слова *carrot top* – *рудоволоса людина*. Порівняйте: *морквинка* – *рудоволоса дівчина* (укр. сленг).

Екстралінгвістична домінанта може продукувати загальнозрозумілі, але водночас експресивно-виражені слова з домінуючим конотативним компонентом значення, що базується на очевидних характеристиках об’єкта номінації. У процесі декодування метафоризованої й метонімізованої мовної одиниці для комуніканта є характерним мисленнєве повернення до дискурсу, екстралінгвістичної ситуації і визначення екстралінгвістичної домінанти. Після правильного визначення екстралінгвістичної домінанти, комунікант може легко зрозуміти значення мовної одиниці [5, с. 6].

Емоційний потенціал мовлення суттєво впливає на стійкість мовної одиниці, оскільки субстандарт є мінливим і динамічним мовним пластом, який постійно оновлюється новими мовними одиницями. Найяскравіші субстандартні одиниці закріплюються в мовному узусі, деякі на тривалий час, багато з яких потім мігрують в побутове «нейтральне» мовлення. Старі мовні одиниці, конотативне значення яких вже частково стерлося, мають також потенціал для конотативного оновлення в мовному субстандарті: *впасти з дуба* – *впасти з дуба на кактус*; *бути хворим на голову* – *бути*

хворим на обидві півкулі; у тебе всі дома? – у тебе everybody home? і т.ін. Ці приклади демонструють, як загальновідомі фразеологізми оновлюють свій психоемоційний компонент завдяки творчості комунікантів.

Емоційний компонент, що невід’ємно пов’язаний з екстралінгвістичною домінантою, може бути багатоспекторним і містять цілий діапазон емоцій від позитивних до негативних. У мовному субстандарті емоції, які виникають на основі екстралінгвістичної домінанти, охоплюють, переважно, ворожість, іронію, сарказм, зверхність, огиду, презирство, гордовитість і т.ін. Емоційний компонент виникає на основі екстралінгвістичної домінанти – характерної та яскравої риси (або рис), що можуть бути транспарентними або нетранспарентними. Розуміння мотивації останніх потребує глибинних культурних, історичних і соціальних знань.

Екстралінгвістична домінанта вносить елемент синергії, що є елементом сильного емоційного впливу на комуніканта [8, с. 26-52]. Таким чином, екстралінгвістична домінанта чинить вплив на емоційний стан людини, оскільки може роздратувати, розізлити, викликати відчуття відрази, або навпаки, розсмішити, сприяти її розслабленню в певних умовах тощо. Метафора, що виникає на базі екстралінгвістичної домінанти, відображає актуальний емоційний стан особистості і, за деякими дослідженнями (див., напр., [2]), може бути засобом психокорекції і особистості, і певної соціальної групи.

Поняття екстралінгвістичної домінанти тісно пов’язане з теоріями метафори як стислого порівняння [1, с. 303; 3, с. 19; 6, с. 91-102]. Саме екстралінгвістична домінанта є спільною (часто найяскравішою) екстралінгвістичною особливістю між об’єктом та суб’єктом порівняння, розглядаючи її як основу вже мовного словотвірного процесу.

Психоемоційний компонент, утім, може варіюватися від позитивного до негативного залежно від мовленнєвого середовища: *укроп (український військовий)* має негативно забарвлений емоційно-оцінний компонент для росіян та багатьох жителів військових невизнаних республік та, водночас, нейтральний або позитивний емоційно-оцінний компонент для українців. Іншим яскравим прикладом може бути *yanky-dandy doodle* (американський солдат часів американської революції 1775–1783 років). Етнофобізм *yanky-dandy doodle* був утвореним англійськими солдатами на позначення американських повстанців, екстралінгвістичною домінантою яких був їхній неохайний одяг (які, до того ж не мали єдиної уніформи на протигагу англійським солдатам, одягнутим в червоні кафтани – *red coats*). Маючи в

своїй основі психоемоційні чинники презирства, зверхнього ставлення з боку англійців (*red coats*), *yanky-dandy doodle* згодом набув позитивного психоемоційного ставлення у військовому та цивільному середовищі американців, свідченням чого є загальновідома пісня *Yanky Dandy Doodle*, яка навіть стала гімном штату Конектікут.

У структурно-морфологічному плані субстандартні мовні одиниці можуть варіюватися від простих слів до афіксальних, композитних слів і словосполучень. Особливого статусу тут набувають композитні одиниці з характерним елементом римування, які мають місце в англійській, українській і російській мовах: *culture-vulture* 1. *аматор мистецтва* 2. *людина, що наживається на мистецтві*; *fender-bender* – *аварія*; укр.: *хімік-лірик* – *хімік, що займається виготовленням наркотиків*; *коньяк-маньяк* – *коньяк*. Рос.: *глаз-алмаз* – 1. *хороший зір*; 2. *уважність, спостережливість*.

Психоемоційний компонент цих лексем підсилюється римуванням компонентів у складі цих композит та їхнім метафоричним переосмисленням. Такі лексеми можуть бути полісемантичними: *fender-bender* 1. *невелика аварія*; 2. *водій-лихач*; 3. *барбітурати*, та утворювати похідні лексеми. В англійській мові це відбувається морфологічно-синтаксичним способом (способом конверсії): *blackjack* п. *поліцейський кийок, обшитий шкірою*; в. *ударити когось таким кийком*. У російській та українських мовах зустрічається композита *гонстопник* – *хуліган, розбійник*, що є похідною від *гон-стоп* *грабіжний розбій*, та утворена за допомогою суфікса.

Одночасно з римуванням можуть застосовуватись й інші способи словотвору. Так, у лексемах *frat-rat* – *член студентського братерства* і *cop-shop* – *поліцейський відділок*, де усічені частини перших компонентів *fraternity* і *copper* римуються, крім цього спостерігається явище телескопії.

Отже, психоемоційний чинник в утворенні субстандартної лексики й фразеології варіюється на базі чисельних емоцій, що базуються на екстралінгвістичній домінанті та, з іншого боку, багатьох лінгвістичних морфологічних і семантичних способів словотвору. Особливо емоційно яскравими серед таких одиниць є композити з елементом римування.

Література

1. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка : учеб. / И. В. Арнольд. – 11-е изд. – Москва : Наука, 2012. – 376 с.
2. Бикмухаметова Н. З. Социально-психологические аспекты использования метафоры в психодиагностике и психокоррекции личности и группы : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 19.00.05 / Назия Закизяновна Бикмухаметова; Ярослав. гос. ун-т им. П. Г. Демидова. – Ярославль 2002. – 27 с.

3. Галстян А. С. Психологический анализ процесса метафоризации : автореф. дис. ... канд. филол наук : спец. 10.02.19 / Анаит Сережаевна Галстян; Ин-т языка им. Р. Ачаряна. – Ереван, 1985. – 19 с.
4. Гонта І.А. Сленг як засіб відображення національно-культурних рис народів // Матеріали п'ятої міжнародної наукової конференції «Актуальні проблеми перекладознавства та методики навчання перекладу». Харків: Харківський ун-т ім. Каразіна, 2009. – С. 45 – 47.
5. Гонта І.А. Вербалізація екстралінгвістичної домінанти у мові (на матеріалі американського мовного субстандарту) // Вісник Маріупольського державного університету. Серія «Філологія». Випуск 19. – Маріуполь: Редакційно-видавничий відділ МДУ, 2018. – С. 204 – 210. Електронний ресурс <http://visnyk-filologia.mdu.in.ua/uk/vipusk19.pdf>.
6. Никитин М. В. О семантике метафоры / М. В. Никитин // Вопросы языкознания. – 1979. – N 1. – С. 91-102.
7. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика. Напрями та проблеми. – Полтава: Довкілля-К, 2008 – 711 с.
8. Телия В. Н. Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция / В. Н. Телия // Метафора в языке и тексте / отв. ред. В.Н. Телия. – Москва : Прогресс, 1988. – С. 26-52.
9. Thesaurus of American Slang / Ed. by L.Chapman – London and Glasgow: Collins, 1990. – 489 p.
10. Dictionary of American Slang. / Ed. by H.Wentworth, S.B.Flexner. – New York: Thomas Y.Crowell, 1975. – 766 p.